

مبانی مسؤولیت مدنی عرضه‌کننده در مقابل مصرف‌کننده

(مطالعه تطبیقی در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و حقوق اتحادیه اروپایی)

فضه سلیمی^{۱*}، محمدباقر پارساپور^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه قم، قم، ایران

۲. استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه قم، قم، ایران

پذیرش: ۱۳۹۱/۱۲/۲۳

دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۹

چکیده

حمایت از مصرف‌کننده کالا از جمله موضوعاتی است که از دیرباز در نظام‌های حقوقی مورد توجه بوده است که توجه به این مهم با پیدایش فناوری‌های جدید و نیز پیچیده شدن فرایند تولید، بیش از پیش احساس می‌شود. روش‌های حمایتی پیشگیرانه و جبرانی‌ای در این زمینه به کار گرفته شده تا از مصرف‌کننده به عنوان طرف ضعیف‌تر رابطه حمایت شود. مسؤولیت تولیدکننده کالای معیوب و خطرناک، روش حمایتی جبرانی محسوب می‌شود که در مواد ۲ و ۱۸ قانون حمایت از مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۲ و مواد ۱ و ۴ دستورالعمل مسؤولیت ناشی از عیب تولید اتحادیه اروپایی مصوب ۵/۲۵/۱۹۸۵ مورد توجه قرار گرفته است.

مبانی مسؤولیت مدنی عرضه‌کنندگان کالاها و خدمات در مقابل مصرف‌کننده، در جهت

حمایت از قشر کم‌اطلاع در روابط حقوقی در اعصار مختلف به فراخور مقتضیات زمان مورد توجه بوده است. از جمله مبانی مطروح و البته پذیرفته شده در بروز این تحولات، دکترین «آگاه باش خریدار» و «نظریه تقصیر» است و از طرفی به‌عنوان مبانی نوین می‌توان از نظریه تضمین و مسؤولیت محض نام برد که بنا بر تحلیل ارائه شده در مقاله حاضر، مسؤولیت محض به‌عنوان مبانی مسؤولیت مدنی در رابطه تولیدکننده و مصرف‌کننده پذیرفته شده و مورد تحلیل قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: مبانی مسؤولیت مدنی، عرضه‌کننده، مصرف‌کننده، قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، دستورالعمل مسؤولیت ناشی از عیب تولید اتحادیه اروپایی.

۱. مقدمه

حمایت از حقوق مصرف‌کننده دیر زمانی است که در کشورهای مختلف، به ویژه کشورهای پیشرفته صنعتی مورد توجه قرار گرفته است. دولت‌ها نیز با توجه به اهمیت این امر متناسب با شرایط اقتصادی و اجتماعی هر کشور به اقدامات گوناگون پرداخته‌اند. از جمله انگیزه‌هایی که برای حمایت از مصرف‌کنندگان ذکر شده نابرابری قدرت چانه‌زنی این گروه در برابر عرضه‌کنندگان است.

به منظور حمایت از این قشر ضعیف، در مقابل قدرت بی‌چون و چرای تولیدکننده با توجه به نیازهای روز و پیشرفت رو به گسترش فناوری‌های متعدد، نیاز به اعمال مقررات خاص و پذیرش مبانی تازه احساس می‌شود. در این مقاله بر آن هستیم تا ضمن بررسی طرفین دعوای ناشی از عیب تولید و خسارات ناشی از آن به این پرسش پاسخ دهیم که در حقوق ایران - درخصوص حمایت از حقوق مصرف‌کننده با توجه به تحولات صورت گرفته در امر قانونگذاری از یک سوی و حقوق اتحادیه

اروپایی از سوی دیگر- چه مبنایی برای پذیرش مسؤلیت عرضه‌کننده^۱ در مقابل مصرف‌کننده مورد پذیرش قرار گرفته است.

۲. طرفین دعوای مسؤلیت

۲-۱. مصرف‌کننده

در مفهوم وسیع، مصرف‌کننده شامل کلیه اشخاصی است که کالا یا خدمتی تهیه می‌کنند، اعم از این‌که برای استفاده خود و یا به منظور رفع نیازهای حرفه‌ای‌شان باشد.

در مفهوم مضیق کلمه، مصرف‌کننده در برابر تولیدکننده، توزیع‌کننده و فروشنده یا عرضه‌کننده به کار می‌رود. این مفهوم افرادی را در بر می‌گیرد که به خریداری و مصرف کالاها و خدمات، برای رفع نیازهای شخصی خود می‌پردازند، هدف آنان از خرید یک کالا یا خدمات، فروش مجدد آن نیست و در پی اهداف تجاری نیستند [۱]، ص ۳۱۴-۳۱۲].

کمیسیون بازرنگری حقوق مصرف‌فرانسه نیز برای شناخت مصرف‌کننده تعریفی ارائه داده است:

«مصرف‌کنندگان، اشخاص حقیقی یا حقوقی حقوق خصوصی هستند که برای کاربرد غیرحرفه‌ای، اموال یا خدماتی را برای خود تهیه می‌کنند یا مورد استفاده قرار می‌دهند» [۲، ص ۲۴۶].

براساس این تعریف، مصرف‌کنندگان یا برای کاربرد... غیرحرفه‌ای، اموال یا خدماتی را برای خود تهیه می‌کنند یا مورد استفاده قرار می‌دهند.

۱. در دستورالعمل ۱۹۸۵ جامعه اروپایی تولیدکننده با مفهوم عام آن تعریف شده است؛ لکن در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸، مفهوم تولیدکننده ذیل عنوان کلی‌تر «عرضه‌کنندگان کالاها و خدمات» مطرح شده‌اند. به جهت بررسی بیشتر و به پیروی از قانون داخلی، در عنوان و ذیل مقاله نیز از عنوان عرضه‌کننده استفاده شده است.

مطابق با تعریفی دیگر، مصرف‌کنندگان، اشخاص حقیقی یا حقوقی هستند که برای رفع نیازمندی‌های خود، بدون کسب سود تجاری، مابه‌ازایی را در مقابل مقدار کالا یا خدمات جزئی که رافع حوایج باشد، می‌پردازند [۳، ص ۴۷].

در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان (مصوب ۱۳۸۸)، مطابق با بند ۱ ماده یک، مصرف‌کننده هر شخص حقیقی یا حقوقی است که کالا یا خدمتی را خریداری می‌کند. از به‌کارگیری لفظ «خرید» چنین به ذهن تبادر می‌شود که مصرف‌کننده با عرضه‌کننده به معنای عام در این قانون که شامل تولیدکننده هم می‌شود باید رابطه قراردادی از نوع خریداری و فروشندگی داشته باشد؛ ولی با توجه به مواد بعدی از جمله ماده ۲، ماده ۱۹ و به‌ویژه بند ۲ از ماده یک که عرضه‌کنندگان کالا و خدمات را بر کلیه تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان، فروشندگان کالا و ارائه‌کنندگان خدمات اعم از فنی و حرفه‌ای و... اطلاق کرده است می‌توان چنین برداشت کرد که مراد قانونگذار از کلمه مصرف‌کننده، خصوص خریداران کالا و خدمات نبوده، کلیه استفاده‌کنندگان کالا و خدمات را شامل می‌شود.

هرچند از تعریف ارائه شده از مصرف‌کننده در ماده ۱ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان چنین بر می‌آید که مراد قانونگذار از شخص یاد شده، خصوص خریدار است، ولی با توجه به مواد بعدی از جمله بند ۲ ماده یک در تعریف عرضه‌کننده (که به موجب آن کلیه تولیدکنندگان، واردکنندگان و توزیع‌کنندگان، فروشندگان کالا و ارائه‌کنندگان خدمات فنی و حرفه‌ای، عرضه‌کننده محسوب می‌شوند که مسؤول هر گونه نقص و عیب ناشی از کالاها و خدماتند که می‌تواند ناشی از "تعهدات قراردادی یا غیر آن" باشد و در قسمت اخیر آن، ضمانت اجرای نقض تعهدات قراردادی مشخص گردیده است که این قاعده‌گذاری نمی‌تواند نافی ضمانت اجرای قانونی و عرفی باشد) و نیز ماده ۱۹ (درخصوص مسؤولیت تولیدکننده در قبال خسارات ناشی از "مصرف" کالا یا خدمت، نه صرف "خریداری" آن، در حالی که می‌دانیم هر خریدی به مصرف منجر نمی‌شود و ممکن است افرادی

که هیچ دخل و تصرفی در خرید نداشته‌اند، کالا را مصرف کنند و از این رهگذر متضرر شوند) و همچنین تبصره این ماده (که به صورت مجزا در خصوص ضمانت اجرای قراردادی و لزوم جبران خسارت وارد علاوه بر انجام تعهد قاعده‌گذاری کرده است، در حالی که در صورت پذیرش صرف رابطه قراردادی، صدر ماده مکفی بود و تبصره مجزا را نمی‌طلبید)، معلوم می‌شود که در این تعریف سهوی صورت گرفته و کلمه مصرف‌کننده، غیر خریدارانی را هم که در نتیجه مصرف دچار آسیب شده‌اند در بر می‌گیرد.

در حقوق اتحادیه اروپایی مطابق بند ۱ از ماده ۲ دستورالعمل راجع به اعتبارات مصرف‌کننده، مصرف‌کننده عبارت است از: یک شخص طبیعی که در معاملات دخالت می‌کند و این دخالت به هدف تجارت و یا به اقتضای حرفه و شغل تجاری او نیست. مطابق بند ۲ ماده ۲ دستورالعمل شماره ۹۳/۱۳/EECL اروپایی، مصرف‌کننده به معنای هر شخص حقیقی است که برای هدفی جز تجارت، کسب و کار یا به صورت حرفه‌ای طرف قرارداد واقع می‌شود.^۱

پرسش قابل طرح در این جا این است که آیا گذشته از مصرف‌کننده می‌توان عرضه‌کنندگان را در برابر اشخاص ثالثی که استفاده‌کننده از کالا یا خدمتی نیستند و به دلیل قرار گرفتن در معرض کالای معیوب، زیان دیده‌اند مسؤول شناخت؟

در خصوص مسؤولیت تولیدکننده برای اولین بار این موضوع در پرونده Escola Coca cola Blotting Co. مطرح گردید.^۲ خدمتکار رستورانی در اثر ترکیدن شیشه نوشابه به هنگام خارج کردن آن از یخچال، بدون این‌که آن را استعمال کرده و یا حتی قصد آن را داشته باشد مصدوم گردید. در این دعوا قاضی پرونده شرکت تولیدکننده نوشابه را به جبران خسارت محکوم کرد. در حقوق اتحادیه اروپایی، رأی مزبور با توجه به مواد ۲ و ۴ دستورالعمل مسؤولیت ناشی از عیب تولید مصوب

1. c. europa. eu/consumers/policy/developments/unfa-cont-term-ucto1-en. pd

2. Escola v. Coca cola Bottling Co. Supreme Court of California, 24 Cal. 2d 453; 150 P. 2d 436; 1944.

۱۹۸۵ که محصول را به طور عام، هر کالای قابل حمل و گیرنده خسارت را هر فرد زیان‌دیده تعریف کرده مورد پذیرش قرار گرفته است؛ اما در نظام حقوقی ایران با توجه به استفاده از الفاظی مانند مصرف‌کننده و خریدار در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان به منظور حمایت از اشخاص ثالث باید از قواعد عام مسؤلیت مدنی از جمله قاعده تسبیب بهره جست. البته در برخی از قوانین مانند قانون نظام صنفی (ماده ۶۷) و قانون حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو (ماده ۳) مسؤلیت تولیدکننده و توزیع‌کننده کالا یا خدمت در قبال اشخاص ثالث پذیرفته شده است، ولی پذیرش چنین مسؤلیتی به طور عام و در مورد سایر مصرف‌کنندگان دشوار می‌نماید.^۱

قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده در خصوص نام و علامت تجاری ساکت است. بر این اساس به دلیل این‌که قانونگذار در مقام بیان بوده است و به این موضوع اشاره‌ای نداشته باید این موارد را از شمول تعریف خارج دانست. همچنین قانونگذار در خصوص واردکنندگان و اجاره‌دهندگان کالا نیز سکوت اختیار کرده یا این‌که عمداً این افراد را از شمول قانون مستثنا کرده است. این قاعده‌گذاری بدین صورت ناصواب خواهد است.

۲-۲. عرضه‌کننده

عرضه‌کننده به معنای عام کلمه (مستفاد از قانون حمایت از مصرف‌کنندگان) شخصی است که صاحب حرفه‌ای خاص به شمار می‌آید و در زمینه فعالیت حرفه‌ای

۱. ماده ۳. عرضه‌کننده در طول مدت ضمانت مکلف به رفع هر نوع نقص یا عیب (ناشی از طراحی، مونتاژ، تولید، یا حمل) است که در خودرو وجود داشته یا در نتیجه استفاده معمول از خودرو، بروز نموده و با مفاد ضمانتنامه و مشخصات اعلامی به مصرف‌کننده مغایر بوده یا مانع استفاده معمول از خودرو یا نافی ایمنی آن باشد یا موجب کاهش ارزش معاملاتی خودرو شود. هزینه رفع نقص یا عیب خودرو در طول مدت ضمانت و جبران کلیه خسارات وارده به مصرف‌کننده و اشخاص ثالث، اعم از خسارات مالی و جانی و هزینه‌های درمان ناشی از نقص یا عیب (که خارج از تعهدات بیمه شخص ثالث باشد) هزینه‌های حمل خودرو به تعمیرگاه، تأمین خودروی جایگزین مشابه در طول مدت تعمیرات (چنانچه مدت توقف خودرو بیش از چهل و هشت ساعت باشد) برعهده عرضه‌کننده می‌باشد.

خویش، از اطلاعات تخصصی برخوردار بوده، در مورد فرایند تولید و عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده کالاها، طرز استفاده از آنها، عیوب موجود در کالاها و خطرهای ناشی از مصرف آنها آگاهی‌های لازم را دارد. برخلاف مصرف‌کننده، صاحب حرفه اعم از شخص حقیقی یا حقوقی، کسی است که برای رفع نیازهای حرفه‌ای خود اقدام می‌کند [۱، ص ۳۱۶-۳۲۵].

براساس اصول حقوقی، کلیه افراد دخیل در امر تولید، توزیع و فروش کالای معیوب، تعهد ایمنی را بر عهده داشته، در دعوی خسارت می‌توانند طرف دعوا قرار گیرند [۴، ص ۹۴] و علاوه بر تکلیف به رد ثمن، مکلف به جبران خسارت نیز هستند؛ ولی فرض این است که فروشنده غیرحرفه‌ای با حسن نیت، صرفاً ملزم به بازگرداندن ثمن است، نه جبران خسارت [۵، ص ۷۰].

۳. مبانی مسؤولیت مدنی عرضه‌کننده

قاعده سنتی این است که اگر کسی کالایی را به دیگری بفروشد و در آن عیبی باشد، خریدار حق دارد یا قرارداد را فسخ کند یا ارزش بگیرد [۶، ص ۳۳۳] و در صورتی که در اثر استفاده از کالایی به فرد یا افرادی خسارت وارد می‌شد بر مبنای تقصیر یا تسبیب، خسارات وارد باید جبران شود، خواه این زیان حاصل از اجرا نشدن قرارداد باشد و یا ضمان قهری.

اما امروزه با توسعه فناوری‌های جدید، مبانی سنتی جبران خسارت جوابگو نبوده، نیاز است تا مبانی جدیدی در جهت حمایت از قشر ضعیف‌تر رابطه مورد توجه قرار بگیرد تا معایبی که در مبانی سنتی وجود دارد مرتفع گردد. از جمله این معایب می‌توان به محدود کردن مسؤولیت فروشنده به رابطه خصوصی و قراردادی، محدود نبودن خسارات به تفاوت قیمت و عدم امکان جبران آن در خصوص آخرین مصرف‌کننده، مسؤول نبودن عرضه‌کننده با واسطه به سبب عیوب پنهان، مسؤول

نبودن تولیدکننده تنها به جهت عیوب پنهان نه عیوبی که مصرف‌کننده غیر متخصص به آن آگاه نبوده است، اشاره کرد.

در نظام حقوق سنتی مسئولیت عرضه‌کننده کالا و خدمت ریشه قراردادی دارد و محدود به رابطه عرضه‌کننده و اولین مصرف‌کننده است. همچنین مسئولیت تولیدکننده محدود به جبران خسارات ناشی از عیب تولید خود تنها در برابر مصرف‌کننده ابتدایی است و در برابر سایر مصرف‌کنندگان با واسطه مسئولیتی ندارد؛ ولی این وضع که منافع و هدف‌های سرمایه‌داری نوشکفته را تأمین می‌کرد، پس از چندی از رونق افتاد و نیاز به شکستن قالب قراردادی احساس شد، چرا که محدود ساختن قلمرو مسئولیت در چارچوب قرارداد به سود عدالت اجتماعی نبود و تعارض میان منافع اجتماعی و خصوصی را احترام‌ناپذیر می‌کرد. به بیان دیگر، بسنده کردن به مسئولیت قراردادی، آن‌هم در محدوده فروشنده، مناسب نخستین مرحله حرکت و پیشرفت یا حمایت از سرمایه‌های خط تولید است؛ در حالی که در مرحله تعدیل باید از مصرف‌کننده حمایت شود تا تعادل مطلوب میان تولیدکننده و مصرف‌کننده ایجاد شود [۷، ص ۲۴].

حقوقدانان در جستجوی مبنایی برای توجیه مسئولیت و با پذیرش وحدت بنیادین مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی به جهت عدم وجود تفاوت‌های واقعی و قابل بحث و مطرح بودن تفاوت‌های جزئی و غیر اساسی، از جمله تفاوت در مفهوم تقصیر و اثبات آن، تمایز در قابلیت پیش‌بینی ضرر، شرط عدم مسئولیت، مطالبه قبلی، مسئولیت تضامنی، مرور زمان و اهلیت،^۱ به دنبال مبنایی برای پذیرش مسئولیت عرضه‌کنندگان کالای معیوب و خطرناک بودند که از مصرف‌کننده به طور کامل حمایت کند. در این مسیر، نظریات متعددی مطرح شده که ذیلاً به سیر تحول و تطور

۱. برای اطلاعات بیشتر ر. ک: صفایی، سید حسین و رحیمی، حبیب ا. . . . مسئولیت مدنی و الزامات خارج از قرارداد، ص ۷۸-۹۸.

آن خواهیم پرداخت. بررسی این نظرها در نهایت باید به شناسایی نظریه‌ای منجر شود که با مبانی حقوقی ما سازگار بوده، با تحولات اخیر حقوقی و صنعتی نیز هماهنگ باشد.

۳-۱. مبانی سنتی مسؤولیت مدنی عرضه‌کنندگان

به طور کلی در ارتباط با مبانی سنتی مسؤولیت مدنی عرضه‌کنندگان دو نظریه مهم مطرح شده است که عبارتند از: نظریه آگاه باش خریدار و نظریه تقصیر که سایر نظریات سنتی نیز تا حدودی بر گرفته از این دو مبنا هستند که در این قسمت به تحلیل و نقد آن‌ها خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱. نظریه آگاه باش خریدار

بر اساس این نظریه فروشنده الزامی ندارد تا خریدار را از عیوب و نقایص مبیع آگاه سازد. بدین معنا زمانی که خریدار نسبت به خرید هرگونه کالایی اقدام می‌کند باید خودش را متقاعد سازد کالایی را که می‌خرد از کیفیت مطلوب برخوردار است و جهت استفاده و برای آن منظور که او آن‌ها را می‌خرد، مناسب است. بدیهی است چنانچه خریدار در خرید کالا انتخاب مناسبی نداشته باشد و معلوم شود کالای خریداری شده معیوب بوده او باید این وضعیت و نتایج حاصل از آن را بپذیرد [۸، ص ۳۳].

با وجود گسترش بیش از پیش این نظریه در قرن ۱۸ میلادی، اهمیت روز افزون سلامت و ایمنی بشر و پیشرفت فناوری‌های نوین - که مصرف‌کننده فاقد اطلاعات را با کالاهایی که حتی نام آن‌ها به گوش او نا آشنا بوده، در سیطره محض قرار داده و تعادل قراردادی را از بین می‌برد- گرایش به سوی قاعده مزبور را با چالش مواجه کرد. کاستی اهمیت اصل استقلال اراده و فردگرایی در تقابل با ضرورت‌های اجتماعی نیز بر این تحولات افزود و با پا در میانی نظریه‌های قوی‌تر این دکترین رنگ باخت؛

چرا که ماحصل توجه به نظریه مطروح چیزی جز به استثمار کشیدن طرف ضعیف‌تر رابطه نبود.

۳-۱-۲. نظریه تقصیر

تقصیر یعنی خودداری از انجام عملی واجب با وجود داشتن قدرت بر انجام آن [۹، ج ۲، ص ۱۷۵] و یا انجام دادن عملی که شخص نباید مرتکب شود. البته قانونگذار ایران در معرفی تقصیر و ضبط معادل‌ها و تعیین حد و مرز هریک کوتاهی کرده است؛ زیرا در برخی موارد اصطلاحات معمول و متداول را در معانی دیگری به کار برده است [۱۰، ص ۴۶].

نظریه تقصیر در مسئولیت مدنی نظریه قدیمی و سنتی است که تا اواخر قرن ۱۹ میلادی، در غرب حاکم بوده است. برابر این نظریه مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر، اعم از عمدی و غیرعمدی است و فقط کسی را می‌توان مسئول شناخت که مرتکب تقصیر شده است و اثبات آن اصولاً بر عهده زیان‌دیده است. ظلم مشهودی که در اهمیت دادن به اصل نسبت قرار دادی وجود داشت و عمدتاً به عدم جبران خسارت اشخاص ثالث خارج از قرارداد منتهی می‌شود باعث انتقادات فراوان به این نظریه گردید [۱۱، ص ۱۷۶].

بر نظریه تقصیر اشکالاتی چند به شرح زیر وارد است:

- مصرف‌کنندگان به دلیل فقدان ابزارها و امکانات لازم و پیچیده و تخصصی بودن فرایند تولید کالاها قادر نبوده‌اند رفتار غیرمنطقی و غیرمعارف تولیدکنندگان را در محکمه به اثبات برسانند و در مقابل، تولیدکنندگان از ابزارهای مناسب و قوی‌تر در معافیت از مسئولیت کالاهای تولیدی برخوردار هستند [۱۲، ص ۲۱].
- از جهت قلمرو نظریه تقصیر نیز حمایت قانون شامل اشخاصی می‌شود که قابل پیش‌بینی باشند مانند رهگذری که از تصادف ماشین صدمه می‌بینید و در رانندگی قابل پیش‌بینی است [۱۳، ص ۴۲].

- در بسیاری از موارد ضرری به اشخاص وارد می‌شود که در ورود آن ضرر مقصر نیستند [۱۴، ص ۱۸۹]. انصاف حکم می‌کند که ضرر بر کسی وارد شود که آن را به وجود آورده، نه بر کسی که در این راه هیچ نقشی ندارد و به حکم اتفاق پذیرای خسارت شده است.

با توجه به ایرادات فوق به نظر می‌رسد نظریه سنتی تقصیر نمی‌تواند به رغم گستردگی آن در نظام‌های حقوقی اخیر مبنایی برای شناسایی مسئولیت تولیدکننده در مقابل مصرف‌کننده کالا- به‌ویژه مصرف‌کنندگان با واسطه خریدار یا مصرف‌کنندگان اصلی کالا یا خدمت - محسوب شود.

با این همه، اگرچه در بسیاری از مصادیق می‌توان عرضه‌کننده کالای معیوب را به دلیل تسبیب در اتلاف ضامن دانست، جریان قاعده تسبیب و تحقق ضمان عرضه‌کننده کالای معیوب، حداقل در برخی مصادیق دشوار است و در جایی که تولیدکننده در تولید کالا خود احتیاط کرده و باز هم برخی از اقلام تولیدی او معیوب از آب درآمده و بدون آگاهی از عیب پنهان کالا، آن را وارد بازار کرده، استفاه از این نظریه دشوار است. علاوه بر این، تعدد اسباب که در رابطه بین تولیدکننده و مصرف‌کننده شایع است از مشکلات اساسی در جهت مسئول دانستن تولیدکننده است.

۲-۳. مبانی نوین مسئولیت مدنی عرضه‌کننده

با توجه به پیشرفت‌های حاصل در حوزه فناوری، نظام‌های حقوقی از مبانی کلاسیک استقبال کم‌تری کرده، به نظریه‌های نو براساس نیازهای زمان رو آورده‌اند که از این میان می‌توان به نظریه تضمین و مسئولیت محض اشاره کرد.

۱-۲-۳. نظریه تضمین

براساس این نظریه تولیدکننده تنها در برابر خریدار مستقیم خود، کالا را تضمین

نمی‌کند، بلکه این تضمین در برابر عموم مصرف‌کنندگان کالا است و کالا برای استفاده مورد نظر باید به شکلی مقبول، متعارف و ایمن باشد.

تضمین ضمنی کیفیت مطلوب بدین معنا است که کالا باید متناسب با منظورهای و مقصودهای متعارف و معمولی باشد که از چنان کالایی انتظار می‌رود و معمولاً کالاهایی از آن نوع برای همان منظور استفاده قرار می‌گیرد.^۱

تضمین ضمنی کارایی داشتن برای هدف خاص، بدین معنا است که فروشنده باید کالایی را تحویل دهد که مناسب برای هر مقصود خاص مورد درخواست خریدار باشد، مشروط بر این‌که آن نوع مقصود به طور صریح یا ضمنی به فروشنده در زمان انعقاد قرارداد اعلام شده باشد.

بر نظریه تضمین اشکالاتی وارد است؛ از جمله آن‌که قرارداد و تضمین از هم تفکیک‌ناپذیر هستند و این تضمین باید در ضمن یک عقد باشد و همچنین افرادی که قصد استفاده از کالا را ندارند و صرفاً براساس یک اتفاق از کالای معیوب حادثه می‌بینند نیز به هیچ‌گونه تضمینی دل نبسته‌اند. دیگر اشکال وارد بر این نظریه این است که تولیدکننده می‌تواند با گنجاندن شرط عدم مسؤولیت این تضمین را از خود سلب کند [۸، ص ۳۵-۳۸].

۲-۲-۳. نظریه مسؤولیت محض

این نظریه بیانگر مسؤولیتی است که به حکم قانون و بر پایه مصلحت و تدبیر ایجاد می‌شود و تابع قواعد عمومی مسؤولیت مدنی نیست. مطابق با مبنای مزبور، احراز فعل ناروا و انتساب آن به مسؤول ملاک نیست، بلکه نتیجه ناگوار و مضر برای ایجاد مسؤولیت کافی است. در مسؤولیت محض، کافی است خواهان ثابت کند که کالای عرضه شده عیبی داشته که ضرر از آن برخاسته یا نقص اطلاعات و هشدارهای ضروری به گونه‌ای مؤثر بوده که کالای سالم را معیوب و خطرناک کرده

۱. بند «ب» ماده ۳۵ کنوانسیون بیع کالا، ۱۹۸۰.

است [۱۵، ص ۱۸۶].

مسئولیت محض را باید از نهادهای فرض تقصیر و مسئولیت مطلق متمایز دانست؛ زیرا در فرض تقصیر، اثبات بی‌تقصیری و عدم آگاهی از عیب موجود در کالا، عامل زیان را از مسئولیت میرا می‌کند؛ اما در مسئولیت محض رابطه با مبنای تقصیر از بین می‌رود و اثبات بی‌مبالاتی و عدم آگاهی از مسئولیت تولیدکننده نمی‌کاهد. همچنین این مسئولیت را باید از مسئولیت مطلق تفکیک کرد؛ زیرا در مسئولیت مطلق، شخص مطلقاً مسؤول است، حتی اگر رابطه‌ای میان او و زیان وارد وجود نداشته باشد (مانند مسئولیت غاصب). اما در مسئولیت محض ضرورتاً باید میان عیب کالا و ورود ضرر رابطه علیت موجود باشد. این نظریه با مبانی اخلاقی و ملاحظات اقتصادی قابل توجیه و به کارگیری خواهد بود؛ از جمله پرهیز از خطر، جبران خسارت از راه توزیع، درونی کردن هزینه مصرف^۱، امکان اثبات، حمایت از انتظارات مصرف‌کننده و تشویق به تولید مفید^۲.

اساساً تفاوت مسئولیت محض با نظریه‌های مرسوم مسئولیت مدنی در آن است که بی‌مبالاتی به جای شخص به سازمان پیچیده تولید نسبت داده می‌شود تا نتوان تقصیر را به فرد یا گروه خاصی نسبت داد و مسئولیت جمعی و سازمانی جانشین مسئولیت اخلاقی و فردی می‌گردد.

با مبانی پیشگفته پرسش قابل طرح این است در حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپایی کدامیک از مبانی فوق برای پذیرش مسئولیت تولیدکننده در مقابل مصرف‌کننده پذیرفته شده است؟

نظام حقوقی اروپایی مانند حقوق ایران در ابتدا بر مبانی سنتی خویش پا فشاری می‌کرد؛ اما تلاش برای رهایی مصرف‌کننده از نقایص نظریه تقصیر و مشکلات آن توسط برخی از دولت‌ها در این نظام آغاز و تصمیم بر این گرفته شد که به جای

1. cost internalization

۲. برای اطلاعات بیشتر ر. ک: کاتوزیان، ناصر، مسئولیت ناشی از عیب تولید، ص ۴۶-۴۹.

مصرف کننده بار اقامه دلیل برعهده شخص تولیدکننده قرار گیرد [۱۶، ص ۱۷۵]. مهم ترین دستوالعملی که در باب مسؤولیت تولیدکننده در قبال مصرف کننده در اتحادیه اروپایی به تصویب رسیده، دستوالعمل مسؤولیت ناشی از عیب تولیدات است که در سال ۱۹۸۵ به تصویب رسیده و در سال ۱۹۹۹ اصلاح گردیده است.

برخی از نویسندگان اروپایی معتقدند همچنان برخی از کشورها بر استفاده از قوانین داخلی خود، حتی در مواردی که مسؤولیت ناشی از تقصیر است، مصمم هستند [۱۷، ص ۱] کما این که برخی دیگر دستوالعمل مذکور را در سرتاسر اتحادیه اروپایی لازم الاجرا دانسته و به منظور حمایت هر چه بیش تر از مصرف کننده و تشکیل بازار منطقه ای امن در اتحادیه اروپایی بر آن تأکید دارند [۱۸، ص ۱].

براساس این دستوالعمل (ماده ۱) تولیدکننده برای خساراتی که از عیب محصولش وارد می شود مسؤول بوده، زیان دیده باید خسارت وارد و عیب موجود و رابطه سببیت بین عیب و خسارت را به اثبات برساند (ماده ۴) و در صورتی که دو یا چند نفر واردکننده زیان باشند، متضامناً و منفرداً مسؤولند [۱۹، ۱A و ۴] و این همان مسؤولیتی است که برخی از حقوقدانان آن را یکی از موارد سبب مجمل دانسته، به تغییر سازمانی تعبیر کرده اند.^۱

در اصلاحیه این دستوالعمل مصوب ۱۹۹۹ [۲۰] نیز تولیدکننده یا واردکننده مکلف به پرداخت خسارات به مصرف کننده در صورت اثبات ارتباط بین ورود خسارت و عیب کالا است، بدون آن که ملزم باشد سهل انگاری جزئی و یا کلی تولیدکننده یا واردکننده را اثبات کند [۱۲، ص ۲۹].

نظام حقوقی اتحادیه اروپا برای جبران خسارت مصرف کننده، مبنای مسؤولیت تولیدکننده را مسؤولیت محض معرفی کرده است که در آن نیازی به اثبات تقصیر توسط مصرف کننده نیست [۲۱، ص ۲۰] و براساس ماده ۷ دستوالعمل مذکور با مسؤول

۱. برای اطلاعات بیشتر ر. ک: کاتوزیان، ناصر، حمایت از زیان دیده و مسؤولیت تولیدکننده در حقوق فرانسه، همان، ص ۱۸۶.

ندانستن تولیدکننده در صورت عدم ارائه کالا در چرخه توزیع، هنگام قرار گرفتن کالا در چرخه توزیع، به جهت عدم امکان کشف عیب مزبور با دانش سنتی و علم موجود و دخیل نبودن در فرایند نهایی تولید، تأمین‌کننده از مسؤولیت مطلق رها شده است و البته براساس قطعنامه شورای اروپا در باب اصلاح دستورالعمل مسؤولیت ناشی از عیب تولید (مصوب ۲۰۰۱)، چنانچه تولیدکننده کالا مشخص نباشد، تأمین‌کنندگان و دلالان کالا در مقابل مصرف‌کنندگان زیان‌دیده مسؤولیت خواهند داشت.

از طرف دیگر در حقوق ایران گرچه براساس نظام سنتی در صورت وجود عیب باید قواعد قانون مدنی در خصوص عیب اعمال شود و مبنای مسؤولیت مدنی براساس ق.م.م. تقصیر است [۲۲، ص ۱۸۹]، اما با تصویب قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مورخ ۱۳۸۸ باید برای این رابطه حقوقی-اقتصادی، مبنای سختگیرانه‌تری برای حمایت از قشر ضعیف‌تر رابطه در مقابل تولیدکننده اعمال گردد و در نظر گرفتن نظریه تقصیر یا حتی فرض تقصیر برای این نظام متناسب و کافی به نظر نمی‌رسد و نیاز است قواعد خاصی بر این رابطه حاکم شود؛ چرا که اصولاً قانونگذار عمل لغو انجام نمی‌دهد. تلاش ۱۶ ساله قانونگذار در تصویب این قانون نیز حکایت از حمایت هر چه بیش‌تر او از مصرف‌کننده به‌عنوان طرف ضعیف رابطه دارد؛ هرچند که بعضی از حقوقدانان بر این نکته اصرار دارند که قانون مصوب چیزی جز تأکید بر قواعد و مبنای گذشته نیست و حرف تازه‌ای ندارد [۲۳، ص ۱۸۵؛ ۲۴، ص ۵۲۰].

بر این مبنا ماده ۲ قانون حمایت از مصرف‌کننده مقرر می‌دارد: «کلیه عرضه‌کنندگان کالا و خدمات منفرداً و مشترکاً، مسؤول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف معاملات هستند».

اگر در ماده فوق تنها عبارات مندرج در قرارداد ذکر می‌گردید، می‌توانستیم نظریه تضمین را برداشت کنیم، اما با اضافه شدن عبارت ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و عرف معاملات، عرضه‌کنندگان مسؤول هر گونه نقص و عیب ناشی از کالاها

و خدمات خواهند بود که می‌تواند ناشی از «قرارداد یا غیر آن» باشد. در قسمت اخیر ماده مزبور، ضمانت اجرای نقض تعهدات قراردادی مشخص گردیده است؛ ولی این قسمت به معنای نفی ضمانت اجراهای قانونی و عرفی نیست.

بنابراین درخصوص «ضوابط و شرایط مندرج در قوانین» با عنایت به قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده خودرو مصوب ۱۳۸۶ که طبق آن، تعهد عرضه‌کننده در طول مدت ضمانت دایر بر تأمین ایمنی و سلامت خودرو به‌روشنی تعهد به نتیجه است و اثبات بی‌تقصیری فاقد اثر است و در مدتی که ضمانت وجود ندارد، به دلیل سکوت قانونگذار باید جنبه حمایتی قانون را در نظر گرفت و همچنین با توجه به ماده ۱۸ از قانون یاد شده، پذیرش مبنای مورد بحث، دور از ذهن نیست.

مطابق با ماده ۱۸: «چنانچه کالا یا خدمات عرضه شده توسط عرضه‌کننده کالا یا خدمات معیوب باشد و به واسطه آن عیب خساراتی به مصرف‌کننده وارد گردد، متخلف علاوه بر جبران خسارت به جزای نقدی حداکثر تا معادل ۳ برابر خسارت محکوم خواهد شد». در این ماده که شالوده مبنای پذیرفته شده را تشکیل می‌دهد وجود رابطه سببیت با عبارت «به واسطه آن» برای مسئول شناختن تولیدکننده کافی دانسته شده و به نظر می‌رسد قانونگذار واضح‌تر از این نمی‌توانسته منظور خود را بیان کند.

علاوه بر آنچه گذشت، براساس بند ۱ از ماده ۳ کلیه عرضه‌کنندگان کالاها و خدمات مکلف به ارائه ضمانتنامه‌ای که دربردارنده مدت و نوع ضمانت است به مصرف‌کنندگان هستند. نیز بند ۳ ماده ۱ قانون مذکور مقرر می‌دارد: «ضمانتنامه کالا یا خدمات سندی است که تولیدکننده، واردکننده، عرضه‌کننده ویا تعمیرکننده هر دستگاه، حتی به خریدار یا سفارش‌دهنده کالا و خدمات می‌دهد تا چنانچه ظرف مدت معین، عیب یا نقص فنی در کالای فروخته شده یا خدماتی که انجام گردیده مشاهده شود، نسبت به رفع عیب ویا تعویض قطعه یا قطعات معیوب ویا دستگاه بدون اخذ وجه ویا پرداخت خسارت وارده اقدام کند».

مبنای پذیرفته شده در باب مسئولیت مدنی در ماده ۳ قانون حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو مصوب ۱۳۸۶ در قانون حمایت از مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸ کاملاً قابل پذیرش است؛ چرا که عرضه‌کننده مکلف به «رفع عیب و یا تعویض قطعه یا قطعات معیوب و یا دستگاه بدون اخذ وجه و یا پرداخت خسارت وارده» و البته بدون نیاز به اثبات تقصیر از سوی مصرف‌کننده شده است.

علاوه بر این، داوری عرف نیز با تحولات ناشی از تولید کالاهای خطرناک و معیوب و پیشرفت فناوری به تدریج این مبنا را مد نظر دارد [۲۴، ص ۵۲۳-۵۲۵].
مسئولیت محض تولیدکننده را با در نظر گرفتن تعدیلات نظریه استارک [۲۵، ص ۷۲] و قاعده اقدام^۱ می‌توان به‌عنوان مبنای مسئولیت تولیدکننده در مقابل مصرف‌کننده پذیرفت.

در دفاع از نظریه فوق می‌توان به موارد ذیل استناد جست:

۱. نظریات سنتی تقصیر و عیب با مطالب پیشگفته در مقاله حاضر، امکان دفاع از موضع ضعیف مصرف‌کننده را تأمین نمی‌کنند، کما این‌که قانون فوق‌الذکر جنبه حمایتی دارد و هدف اصلی آن حمایت از طرف ضعیف رابطه است و گرنه ضرورت وجودی این قانون زیر سؤال خواهد رفت.

۲. از سیر ۱۶ ساله تصویب قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۲ و اصلاحات به عمل آمده در آن، همچنین سایر مقررات قانونی مقدم‌التصویب برای احراز اراده قانونگذار از جمله ماده ۶۷ قانون نظام امور صنفی که خسارات وارد به اشخاص ثالث را نیز پوشش می‌دهد و ماده ۳ قانون حمایت از مصرف‌کننده خودرو مصوب ۱۳۸۶^۲ عدم نیاز به اثبات تقصیر و صرف اثبات رابطه سببیت با وجود نصوص

1. duty of mitigation of damages

۲. «عرضه‌کننده در طول مدت ضمانت مکلف به رفع هر نوع نقص یا عیب (ناشی از طراحی، مونتاژ، تولید، یا حمل) است که در خودرو وجود داشته یا در نتیجه استفاده معمول از خودرو، بروز نموده و با مفاد ضمانتنامه و مشخصات اعلامی به مصرف‌کننده مغایر بوده یا مانع استفاده مطلوب از خودرو یا نافی ایمنی آن باشد یا موجب کاهش ارزش معاملاتی ←

و مواد قانونی، برای مسؤول شناختن تولیدکننده و در نتیجه فاصله گرفتن از نظریات سنتی را می‌توان استنباط کرد.

۳. یکی از مبانی مسؤولیت مدنی در نظام حقوقی اسلام، قاعده لاضرر است و براساس این مبنا هیچ ضرر نامشروعی نباید جبران نشده باقی بماند. البته پذیرش این مبنا در حقوق ما بیگانه نیست و در برخی از قوانین با تمسک به نظریه خطر، مسؤولیتی فراتر از تقصیر را برای ایجادکننده ضرر (عامل زیان) قائل شده‌اند (قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴).

۴. علاوه بر موارد فوق، این موضوع در گذشته نیز سابقه داشته و قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم» به این معنا که آن کس که سود می‌برد زیان را نیز باید متحمل شود و هر کس از مال یا عملی منتفع می‌شود تاوانش را می‌دهد و آن کسی که مالی کثیر جمع کرده محاسبه‌ای شدید نیز در پیش رو دارد، همان مسؤولیت محض است.

۵. با عنایت به شباهت نگارش این قانون با برخی از متون قانونی سایر کشورها، از جمله نظام حقوقی اتحادیه اروپایی می‌توان از دکتترین و رویه قضایی آن کشورها نیز بهره جست. همان‌گونه که مخالفان مبنای پذیرفته شده در مقاله حاضر، با استناد به ماده یک دستور مورخ ۲۵ ژوئن ۱۹۸۵ شورای جامعه کشورهای اروپایی صرفاً با وجود این جمله که: «تولیدکننده مسؤول خسارات ناشی از عیب کالای خود است» مبنای پذیرفته شده در این جامعه را مسؤولیت محض می‌دانند [۲۳، ص ۱۸۶؛ ۲۴، ص ۵۲۱]، به چه دلیل با وجود همین قاعده‌گذاری در نظام حقوقی ما، تنها اثبات تقصیر-اعم از قراردادی و غیر قراردادی- را به‌عنوان مبنای پذیرفته شده در قانون حمایت از مصرف‌کننده بپذیریم و ما نیز به کمک دکتترین و رویه قضایی اشکالات

→ خودرو شود. هزینه رفع نقص یا عیب خودرو در طول مدت ضمانت و جبران کلیه خسارات وارده به مصرف‌کننده و اشخاص ثالث، اعم از خسارات مالی و جانی و هزینه‌های درمان ناشی از نقص یا عیب (که خارج از تعهدات بیمه شخص ثالث باشد) هزینه‌های حمل خودرو به تعمیرگاه، تأمین خودروی جایگزین مشابه در طول مدت تعمیرات (چنانچه مدت توقف خودرو بیش از چهل و هشت ساعت باشد) برعهده عرضه‌کننده می‌باشد».

قانونی‌مان را مرتفع نسازیم.

۶. هدف از تصویب چنین قانونی باید ایجاد مبنای جدیدی برای مسئولیت تولیدکننده و حمایت از مصرف‌کننده غیر اصیل در روابط قراردادی باشد، نه تکرار مبنای موجود در سایر قوانین، از جمله قانون عام مدنی.

۷. عدالت اجتماعی اقتضا می‌کند که ثروتمندان به همان میزان که کسب سرمایه می‌کنند، پذیرای زیان‌های ناشی از عمل خویش نیز باشند؛ هرچند که هیچ تقصیری نکرده باشند [۲۶، ص ۹۰]. هزینه‌های ناشی از عیب تولید را می‌توان در قالب قیمت کالاها و خدمات بین مصرف‌کنندگان توزیع کرد [۲۷، ص ۴۳].

یکی از کارآمدترین روش‌های پیشنهادی، بیمه کردن ریسک ناشی از عیب و بار کردن هزینه آن بر کالاها و بالاخص کالاهایی است که مصرف‌کنندگان خاص ثروتمند دارد. بدون شک اگر بیمه وجود نداشته باشد دادگاه‌ها در محکوم کردن مسئولانی که هیچ تقصیری مرتکب نشده‌اند تردید خواهند کرد [۲۸، ص ۳۹]. مسئولیت محض این انگیزه را برای عرضه‌کننده ایجاد می‌کند تا خود را تحت پوشش بیمه قرار دهد و با افزودن حق بیمه به قیمت کالا یا خدمت زمینه‌های توزیع ضرر در جامعه و افزایش رفاه اجتماعی را فراهم می‌آورد [۲۴، ص ۵۲۰].

۴. نتیجه

درباره مسئولیت مدنی عرضه‌کنندگان در برابر مصرف‌کنندگان، هرچند نظام حقوقی اروپایی همانند حقوق ایران در ابتدا بر مبنای سنتی خویش، یعنی نظریه آگاه باش و نظریه تقصیر پافشاری می‌کرد، ولی مواجهه مبنای مذکور با چالش‌هایی جدی موجب شد که نظریه تضمین حق و نظریه مسئولیت مدنی محض مورد توجه قرار بگیرد.

درخصوص مبنای پذیرفته شده در این مقاله درخصوص مسئولیت مدنی عرضه‌کنندگان در برابر مصرف‌کنندگان گفته شد که مسئولیت مدنی عرضه‌کننده (به معنای عام کلمه که شامل تولیدکننده، توزیع‌کننده و فروشنده است) در برابر

مصرف‌کننده (به‌عنوان فردی که به خریداری و مصرف کالاها و خدمات، برای رفع نیازهای شخصی خود می‌پردازد و در پی اهداف تجاری نیست) با توجه به مقررات قانون حمایت از مصرف‌کنندگان (مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۲) همانند حقوق اتحادیه اروپایی، بر مبنای مسؤولیت محض به‌عنوان مبنایی منطقی و معقول که با مصالح اجتماعی نیز سازگارتر است قابل تحلیل است.

بر اساس مبنای یادشده، دیگر نیازی به اثبات تقصیر نیست، بلکه صرف ایجاد نتیجه ناگوار و زیانبار برای برای به وجود آمدن مسؤولیت مدنی کافی است و مسؤولیت مدنی نه تنها برای تولیدکننده که برای افرادی که پس از وی، کالای معیوب را ارائه داده‌اند نیز قابل تسری خواهد بود.

۵. منابع

- [۱] الواء، ژان کله، «تعریف مصرف‌کننده»، ترجمه دکتر عبدالرسول قدک، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۳۰-۲۹، بهار و تابستان ۱۳۷۹.
- [۲] قاسمی حامد، عباس، «معرفی حقوق مصرف»، مجله حقوقی دفتر خدمات بین‌المللی نهاد ریاست جمهوری، ش ۲۳، س ۱۳۷۷.
- [۳] جبینی، لیلی، «تحلیلی بر حقوق مصرف‌کنندگان و ضرورت طرح و تصویب لایحه حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در ایران»، برگرفته از سلسله مقامات پنجمین همایش حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، سازمان حمایت از حقوق تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، ۱۳۸۴.
- [4] Fisher, David. A & Powers, William, *Product Liability, Cases and Materials*, Second Edition, West Publishing Co, 1994.
- [۵] جعفری تبار، حسن، مسؤولیت مدنی کالا، چ ۲، تهران، دادگستر، ۱۳۸۹.

[۶] کاتوزیان، ناصر، «محدودیت آزادی قراردادی بر مبنای حمایت از مصرف‌کننده»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۳، پاییز ۱۳۸۷.

[۷] _____، «مسئولیت ناشی از عیب تولید: مطالعه انتقادی و تطبیقی در تعادل حقوق تولیدکننده و مصرف‌کننده»، چ ۵، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.

[۸] جابری، عصمت ا. .، «حقوق مصرف‌کننده، تهران، دادیار، ۱۳۸۶.

[۹] جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوقی، چ ۳، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۶.

[۱۰] قاسم زاده، مرتضی، مبانی مسئولیت مدنی، تهران، میزان، ۱۳۸۵.

[۱۱] کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۴، چ ۱، تهران، بهنشر، ۱۳۸۶.

[۱۲] ابراهیمی، سید نصرالله، «مسئولیت تولید کالای معیوب و حمایت از مصرف‌کنندگان (تحلیل حقوقی در سه نظام برتر دنیا)»، پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، س ۲، ش ۵، تابستان ۱۳۸۶.

[۱۳] بزرگمهر، داوود، «مسئولیت مدنی تولیدکنندگان کالا»، مجله حقوق دادگستری، ش ۵۴، بهار ۱۳۸۵.

[۱۴] کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی: الزامات خارج از قرارداد (ضمنان قهری)، چ ۴، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.

[۱۵] _____، «حمایت از زیان دیده و مسئولیت تولیدکننده در حقوق فرانسه»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۶۸، تابستان ۱۳۸۴.

[16] Hodges, Christopher J. S. , “Product Liability in Europe: Evaluating the Case for Reform”, B. L. I Issue 3: *International Bar Association*, vol: 4, 2000.

- [17] Cavaliere, Alberto, "Product Liability in the European Union: Compensation and Deterrence Issues", *European Journal of Law and Economics*, Vol: 18, 2004.
- [18] Lorber, Leah, *Product Liability in Europe and the Role of the European Commission Global Liability Issue*, Vol. 1, 2001.
- [19] Council Directive of 25 July 1985 on the Approximation of the Laws, Regulation and Administration of the Member States Concerning Liability for Defective Production (85/734/ EEC).
- [20] Council Directive 1999/34/EC of 10 May 1999.
- [21] Delaney, Helen, Rene van de Zande, *A Guide to the EU Directive Concerning Liability for Defective Products (Product Liability Directive)*, vol: 1, National Institute of Standards and Technology, 2001.
- [۲۲] امیری قائم مقامی، عبدالمجید، حقوق تعهدات، ج ۱، چ ۲، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۵.
- [۲۳] ابدالی، مهرزاد، «بررسی تطبیقی مبنا و حدود مسؤولیت ناشی از عیب تولید در حقوق ایران، فرانسه و دستورالعمل جامعه اروپا»، *مجله حقوقی دادگستری*، ش ۷۸، تابستان ۱۳۹۱.
- [۲۴] بادینی، حسن، «نقدی بر مبنا و قلمرو مسؤولیت مدنی عرضه‌کنندگان کالاها و خدمات در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ش ۵۸، تابستان ۱۳۹۱.
- [۲۵] صفایی، سید حسین و رحیمی، حبیب ا...، *مسؤولیت مدنی و الزامات خارج از قرارداد*، ج ۱، تهران، سمت، ۱۳۹۰.
- [۲۶] جعفری تبار، حسن، *مسؤولیت مدنی سازندگان و فروشندگان کالا*، ج ۱، تهران، دادگستر، ۱۳۷۵.

[27] Calabresi, Guido, "Some Thoughts on Risk Distribution and Law of Torts", *The Yale Law Journal*; vol: 70, 1961.

[۲۸] ژوردن، پاتریس، *اصول مسئولیت مدنی*، ترجمه مجید ادیب، ج ۱، چ ۳، تهران، میزان، ۱۳۸۵.

